

DR. ALBINAS PLĖŠNYS

Vilniaus universitetas

MOKSLO AUTONOMIŠKUMAS KAIP MOKSLO,
TEOLOGIJOS IR FILOSOFIJOS SANTYKIO PROBLEMA

Pažinimo ir tikėjimo darną, pasiekta Tomo Akviniečio filosofijoje, pradėta ardyti *via moderna* atstovų, galiausiai empiristinėje mokslo filosofijoje tampa mokslo autonomiškumo reikalavimu, siūlymu vien mokslo pagrindu kurti pasaulėžiūrą. Kartu siekiama pagrįsti prielaidą, kad tik mokslas yra prasmingas, o metafizika ir teologija yra beprasmiškos. Šios nuostatos grindžiamos abejotinomis prielaidomis. Svarbiausios iš jų yra šios. Visi analitiniai teiginiai yra formalieji neinformatyvūs teiginiai. Visi sintetiniai teiginiai yra patyrimo teiginiai. Mokslo teiginių prasmė yra tik empirinė jų prasmė. Teiginiai apie faktus yra teoriškai neutralūs. Iš jokio teiginio apie faktus neišplaukia joks vertybinis teiginys. Sąlygiškus vertinimus išreiškiantys teiginiai gali būti redukuoti į teiginius apie faktus ir yra prasmingi. Besąlygiški (absoliutūs) etiniai vertinimai yra neprasmingi ir negali būti redukuoti į sąlygiškus vertinimus (kognityvines vertybes) ar faktus. Mokslas yra autonomiškas, o mokslo filosofija įmanoma tik kaip mokslo logika, bet ne kaip mokslo metafizika. Šių nuostatų nepagrįstumą atskleidžia tiek loginė, tiek istorinė mokslo analizė.

Mokslines idėjas sąlygoja visa tyrinėtojo pasaulėžiūra, neišskaidoma į moksliniam tyrimui reikšmingą loginį racionalumą ir bereikšmes likusias pažiūras. Mąstymo racionalume etika, logika, filosofija ir teologija yra susipynusios į darnią visumą. Pagrindas tai vienovei analizuoti gali būti tomistinė tikėjimo ir pažinimo santykio samprata.

Analitinėje filosofinėje tradicijoje mokslą įprasta laikyti autonomiška, savarankiška pažinimo sritimi, nesubordinuota pasaulėžiūrinėms koncepcijoms, nepriklausoma nei nuo filosofijos, nei nuo teologijos, kartu neigiant filosofijos ir teologijos kognityvinę reikšmę. Tokia išvada paprastai grindžiama logine mokslo turinio analize. Šiame darbe, neginčydamai loginės analizės svarbos, sieksime parodyti analitinės mokslo filosofijos prielaidų nepagrįstumą ir jos išvadų problemiškumą.

Kita vertus, krikščionių mąstytojai, tęsdami Šv. Tomo filosofinę tradiciją, atkreipia dėmesį tiek į proto ir tikėjimo darną bei reikšmę žmogiškajam pažinimui¹, tiek į metafizinių ir teologinių idėjų svarbą mokslo ge-

¹ Žr. Popiežius Jonas Paulius II. Enciklika „Fides et ratio“, *Katalikų Bažnyčios vyskupams apie tikėjimo ir proto santykį*, Vilnius: Aidai, 2000.

nezei bei funkcionavimui². Tą problemą yra sprendę ir lietuvių filosofai katalikai³.

Tačiau analitinės filosofijos ir krikščioniškųjų mokslo raidos bei funkcionavimo tyrėjų pozicijų santykiui bei analitinės nuostatos į mokslinį pažinimą kritikai nėra skirta pakankamai dėmesio. Sieksime bent iš dalies užpildyti šią spragą. Be to, šiuolaikinėje mokslo filosofijoje vis svarbesnė tampa vertybių reikšmės moksliniam pažinimui analizė⁴. Ji, mūsų galva, galėtų padėti aiškiau suprasti mokslo, teologijos ir filosofijos ryšį. Vis dėlto mokslo filosofijoje vertybės traktuojamos pernelyg siaurai, nors ir ta traktuotė verčia keisti radikalų požiūrį į metafizikos ir teologijos reikšmę moksliniam pažinimui. Šiame darbe sieksime pateikti nuoseklesnę, mūsų manymu, vertybinių nuostatų įtakos pažinimui sampratą ir parodyti, kad mokslas nėra autonomiškas.

Mokslo, pirmiausia gamtos mokslų ir teologijos, santykio problema, kitaip negu filosofijos ir teologijos santykio problema, yra palyginti nauja. O tikėjimo ir pažinimo santykis domino filosofus nuo pat filosofijos formavimosi laikų. Jau Parmenido poemos „Apie gamtą“ fragmentuose deivė Dikė teisingą pažinimą priešpriešina „mirtingųjų nuomonei“. Anot jo, ši nuomonė apie dangaus kūnų prigimtį, apie Žemės, Saulės, Olimpo dievų atsiradimą yra klaidinanti. Nuomonės objektas Parmenidui yra juslėmis pažįstama gamta, o teisingo pažinimo objektas – protu pažįstama būtis. Gana plačiai nuomonės ir pažinimo santykis aptariamas ir Platono filosofijoje. Anot Platono, nuomonės ir pažinimo objektai yra skirtingi – tai, „ką galima suvokti protu ir paaiškinti svarstymu, visuomet esti savaime tapati būtis, o ką atskleidžia nuomonė ir nesvarstantis pojūtis, tas nuolatos atsiranda ir žūva, tačiau niekuomet nebūva“⁵. Platonas ski-

²Žr. E.A. Burt, *The Metaphysical Foundations of Modern Science*, London, 1960; J. Abele, *Christianity and Science*, N.Y., 1961; K. Couten, *Science, Secularization and God*, N.Y., 1969; W. Hocking, *The Coming World Civilization*, N.Y., 1958; J. Maritain, *Distinguish to Unite or the Degrees of Knowledge*, N.Y., 1959; J. Collingwood, *Idea of Nature*, N.Y., 1963 ir t.t., kad pasaulėžiūros nuostatos ir tikėjimo vertybės darė poveikį gamtos mokslų atsiradimui bei plėtrai, minėjo kai kurie mokslo sociologai, pvz., R.K. Merton, *Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England*, N.Y., 1970. Jis teigia, kad puritoniškas vertybių visetas buvo ryškus šiuolaikinio mokslo stimulus.

³Žr. A. Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicago, 1971; J. Eretas, *Katalikai ir mokslas*, LKMA *Suvažiavimo darbai*, t. 1, 1933, Kaunas, 1935; S. Šalkauskis, *Katalikiškiosios pasaulėžiūros reikšmė Lietuvos ateičiai*, *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 1938; A. Paškus, *Evoliucija ir krikščionybė*, Chicago, 1988. Metafizikos, teologijos ir gamtos mokslų santykio problemai buvo skirta ir mūsų monografija „Metafizikos reikšmė gamtos mokslų plėtrai“ (Vilnius, 1999). Tiesa, joje daugiau dėmesio skiriama ontologinei problematikai, o vertybės labai siaurai aptartos.

⁴L. Laudan, *Science and values*, Berkeley, 1989.

⁵Platonas, *Timajus. Kritijas*, Vilnius: Aidai, 1995, p. 64.

ria tiek pažinimo ir nuomonės objektus, tiek galias, kuriomis tie objektai pažįstami.

Naujai pažinimo ir tikėjimo problema išskyla krikščionių filosofijoje jau pačiu ankstyvuojų jos laikotarpiu, – ji apima plačiausią požiūrių spektrą – nuo Tertuliano klausimo, kas gali būti bendra tarp Atėnų ir Jeruzalės, tarp graikų filosofijos ir krikščionių tikėjimo, tarp Šv. Irenėjo aiškinimo apie dieviškojo Logos veikimą graikų mąstyme ir jo įsikūnijimą Kristuje arba Šv. Augustino siūlomą iliuminizmo koncepciją. Ta problema lieka svarbi ir XI a. gerai žinomame dialektikų ir antidialektikų ginče. Galiausiai Tomas Akvinielis, polemizuodamas su averoistų dvejetainės koncepcija, prieina išvadą, kad tiek Apreikštoji, tiek prigimtinio proto tiesa sudaro vienovę ir atskiri tiesos aspektai negali būti nesuderinami, nes remiasi tuo pačiu pagrindu – Kūrėju. Tikėjimo ir pažinimo dermė, pasiekta Šv. Tomo mąstyme, vėl imama ardyti W. Ockhamo (Okamo) ir *via moderna* šalininkų, tiesa, ne tiek teikiant pirmenybę filosofinei tiesai, palyginti su Apreiškimo tiesomis, kiek atskiriant, autonomizuojant jas ir tariant, kad tikėjimas ir pažinimas yra tarpusavyje nepriklausomi, vadinasi, būdami visiškai skirtingi, negali viens kitam prieštarauti. Ta tendencija ryškėja naujųjų laikų nominalizmo atmainoje – empirizme ir savo apogėjų pasiekia Švietimo amžiuje.

Kartu su filosofijos ir teologijos, tikėjimo ir pažinimo išsiskyrimo tendencijomis naujaisiais laikais stiprėja ir filosofijos atsiskyrimas nuo gamtos mokslo. Iki pat Naujųjų amžių gamtotyra buvo bendrosios metafizikos dalis, nuo Descarteso (Dekarto) ir Newtono (Niutono) laikų gamtotyra ima atsiskirti nuo metafizikos ir tampa savarankiška pažinimo sritimi.

Iš tikrųjų gamtotyra turi savo objektą – gamtinę tikrovę – ir jos tyrimo aspektas – nagrinėti, kaip funkcionuoja ta tikrovė, o ne spręsti jos prasmingumo bei vertingumo problemas, t.y. tirti, kaip pasaulis yra, o ne – kas jis yra. Tačiau tai nereiškia, kad prasmės ir vertės klausimai mokslui bereikšmiai. Nors mokslo jie neapibūdina, bet jį formuoja.

Naujaisiais laikais, ypač Švietimo amžiuje, ima stiprėti dar viena tendencija – gamtos mokslo metodais bei principais grįsti visą pasaulėžiūrą. Ta tendencija remiasi dviem prielaidomis. Pirma, tariama, kad gamtos mokslas metafizikos ir teologijos atžvilgiu yra savarankiškas, o antra, – kad metafizika ir teologija yra bevertės ir beprasmės, vertingas ir prasmingas tėra tik gamtos mokslas. Gamtos mokslas naujaisiais laikais padarė didžiulę pažangą, remiantis jo dėsniais, sukurta naujos technologijos. Kai kuriems mąstytojams tai įžiebė viltį, jog gamtos mokslas galės tapti visos žmogaus veiklos pagrindu. Deja, einant šiuo keliu peržengiamos mokslo kompetencijos ribos ir gamtotyra paverčiama filosofija ar net teologija, t.y. sujaukiamos pažinimo plotmės. Tokios tendencijos yra ža-

lingos tiek mokslui, tiek filosofijai, tiek teologijai. Šiuo atveju netgi nėra svarbu, ar mokslu grindžiama teistinė ar ateistinė idėja.

Metafizikos nuvertinimo ir griežto mokslo ir metafizikos atskyrimo tendencijos, būdingos visai nominalistinei filosofijai, stiprėjo nuo pat *via moderna* laikų, kol galiausiai Davidas Hume'as (Hiūmas) galutinai su priešino juos, paskelbdamas metafizikos beprasmiškumą. „Žmogaus proto tyrinėjime“ jis rašo: „Man regis, kad vieninteliai abstrakčių mokslų arba demonstratyvaus įrodymo objektai yra dydis ir skaičius ir kad visi bandymai išplėsti šią tobulesnę pažinimo rūšį už šių ribų yra vien sofistika ir iliuzija <...>. Visi kiti žmonių tyrinėjimai yra susiję tik su faktais ir egzistavimu, o šito, akivaizdu, negalima demonstratyviai įrodyti <...> Todėl bet kurios esaties buvimas gali būti įrodytas tik argumentais, nurodančiais jos priežastį arba padarinį, o šie argumentai visiškai remiasi patyrimu <...>. Kai, įsitikinę šių principų teisingumu, peržiūrėsime bibliotekas, kaip mes jas turėsime niokoti! Paėmę į rankas kokią nors knygą, – pavyzdžiui, teologijos arba mokyklinės metafizikos, – paklausime: ar joje yra koks nors abstraktus samprotavimas apie dydį ir skaičių? Ne. Ar joje yra koks nors patyrimu pagrįstas samprotavimas apie faktus ir egzistavimą? Ne. Svieskite ją į ugnį, nes joje negali būti nieko kita, išskyrus sofistika ir iliuzijas“⁶. Taigi, anot Hume'o, žmogaus pažinimo objektų sritis tėra demonstratyviai tikri idėjų santykiai ir faktai, kurių tikrumas pagrindžiamas vien patyrimu. Visi kiti samprotavimai, pirmiausia teologinės ir metafizinės konstrukcijos, yra tik bevertė sofistika.

Tačiau Hume'as negali paaiškinti, kodėl metafizika daugelį šimtmečių domino intelektualus, kodėl kartų kartos atkakliai eikvojo proto galias tokiam bergždžiam reikalui? Iš dalies į šį klausimą atsako pozityvizmo pradininkas A.Comte'as (Kontas), suformulavęs savo garsųjį žmogaus proto raidos dėsnį.

Anot A.Comte'aso, pagal šį dėsnį kiekviena svarbiausia mūsų mintis, mūsų pažinimo sritis nuosekliai pereina tris skirtingas teorines būsenas: teologinę, arba fiktyviają, metafizinę, arba abstrakčiąją, ir mokslinę, arba pozityviają. Žmogaus dvasia kiekviename tyrinėjime dėl savo prigimties nuosekliai naudojami trims iš esmės skirtingo pobūdžio ir netgi viens kitam priešingais mąstymo metodais: pradžioje teologiniu, vėliau metafiziniu ir galiausiai pozityviuoju metodu. Šitai atsiranda trys požiūrio į tikrovę sistemos, kurių kiekviena pašalina viską, kas buvo teigta ankstesniosios sistemos, ir sako, kad mokslas gali tapti bendrąja pasaulėžiūra. Comte'aso nuomone, mokslinis mąstymas yra aukščiausia žmogaus proto raidos pakopa, aukštesnė už metafizinę ir teologinę. Žmogaus protas

⁶D. Hume, *Žmogaus proto tyrinėjimas*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 230.

negali išvengti teologinės ir metafizinės stadijos, kol dar nėra pakankamai subrendęs. Tačiau teologija ir metafizika turi vien tik istorinę vertę. Comte'as yra įsitikinęs, kad visus faktus tyrinėja gamtos mokslas, o už faktų nėra jokios realybės, todėl nei metafizika, nei teologija iš tikrųjų neturi savo objekto. Filosofija, anot jo, įmanoma tik kaip bendroji mokslų klasifikavimo teorija. Menkindamas metafizikos ir teologijos reikšmę, A.Comte'as mokslui suteikia naują, jam nebūdingą funkciją: paverčia jį tobula visuotine pasaulėžiūra. Tačiau mokslas negali tapti pasaulėžiūra jau vien dėl to, kad jam nebūdingi vertinamojo pobūdžio teiginiai, o pasaulėžiūra be jų neįmanoma. A.Comte'o trijų teorinių būsenų koncepcija primena gerokai ankstesnę Ibn Rušdo trijų mąstymo metodų – retorinio, dialektinio ir apodiktinio – sistemą, su kuria polemizavo Tomas Akvinietis. Todėl jo kritika gali būti pritaikyta ir A.Comte'o pozicijai.

A.Comte'o aiškinimas yra veikiau deklaratyvaus, o ne argumentuoto pobūdžio. Logiškai pagrįsti teologijos ir metafizikos beprasmiškumą ėmėsi vėlesnio pozityvizmo, vadinamojo loginio empirizmo, arba pozityvizmo, šalininkai. Anot loginio pozityvizmo lyderio R.Carnapo, tradiciškai filosofinėmis laikomos trys doktrinos: metafizika, psichologija ir logika. Metafizika, Carnapo nuomone, yra beprasmiškas, psichologija, pašalinus iš jos pseudoproblemas, tampa empiriniu mokslu, o logika, visų pirma loginė analizė, yra vienintelė filosofijai liekanti sritis.

Nustatant teiginių prasmingumą, Carnapui esminis yra verifikacijos, arba įrodymų patikrinimo, metodas. Prasmingi, jo nuomone, yra teiginiai, kuriuos galima tiesiogiai ar netiesiogiai patikrinti. Jei teiginys išreiškia tai, kas dabar juntama, jis verifikuojamas tiesiogiai. Tiesioginio stebėjimo rezultatus fiksuojančius teiginius Carnapas vadina protokoliniais teiginiais. Už tiesioginę verifikaciją svarbesnė yra netiesioginė verifikacija. Mat bendrojo teiginio, kitaip negu atskirojo, tiesiogiai patikrinti neįmanoma, o gamtos mokslų teiginiai paprastai yra bendrųjų teiginių pavidalo. Anot Carnapo, „teiginys p , kurio neįmanoma tiesiogiai verifikuoti, gali būti netiesiogiai verifikuotas, tiesiogiai verifikuojant teiginius, dedukuotus iš p kartu su kitais, jau verifikuotais teiginiais“⁷.

Remdamasis verifikacijos, kaip teiginio prasmės nustatymo, kriterijumi, Carnapas teigia, jog metafizika yra beprasmiška. Anot jo, metafizikos teiginiai iš viso nėra teiginiai, o tik turi teiginių pavidalą, t.y. metafizikos išraiškos tėra beprasmiškas žodžių sekos, nesudaranti jokio teiginio. Tai, pasak Carnapo, rodo loginė kalbos analizė.

Metafizikos teiginiai yra pseudoteiginiai dėl kelių priežasčių. Pirma, žodžiai, kurie sudaro tokius teiginius, neturi reikšmės. Būtina ir pakan-

⁷ R. Carnap, *Philosophy and Logical Syntax*, London, 1935, p. 8.

kama sąlyga, kad žodis a turėtų reikšmę, anot Carnapo, gali būti išreikšta tokiomis iš esmės lygiavertėmis formuluotėmis: 1) Žinomas a empirinis skiriamasis požymis; 2) nustatyta, iš ko galima išvesti protokolinius teiginius $S(a)$; 3) nurodytos $S(a)$ teisingumo sąlygos; 4) žinomas $S(a)$ verifikavimo būdas. Metafizikos teiginiai, kuriais norima pranešti apie kažką, esantį virš ir už kiekvieno patyrimo, t.y. apie daiktų esmę, daiktus savaime, Absoliutą ir pan., sudaryti iš bereikšmių žodžių.

Antra, metafizikos teiginiai yra beprasmingi dėl kasdieninės kalbos gramatinės sintaksės ydingumo. Gramatinė sintaksė loginiu požiūriu yra nepakankamai apibrėžta, todėl kasdieninėje kalboje galima sudaryti beprasmiškas žodžių sekas, kurios gramatiškai atrodo taisyklingos (pavyzdžiui, „Cezaris yra pirminis skaičius“). Jeigu gramatinė sintaksė tiksliai atitiktų loginę sintaksę, pseudoteiginių iš viso negalėtų atsirasti. Loginės sintaksės dažniausias pažeidimas (jam priklauso ir pavyzdys apie Cezarį), anot Carnapo, yra Russelo nustatytas tipų teorijos pažeidimas, kai subjektui priskiriamas su juo nesusijęs, kitai loginei sričiai priklausantis predikatas.

Visus prasmingus teiginius Carnapas suskirsto į kelias grupes. Pirmą, yra teiginių, teisingų vien dėl savo formos; jie nieko nesako apie tikrovę. Šiai rūšiai priklauso matematikos ir logikos formulės. Jos pačios nieko neteigia apie tikrovę ir reikalingos tik teiginių apie tikrovę transformacijai. Antra, yra logikos ir matematikos teiginių neiginiai. Jie yra besąlygiški, t.y. dėl savo formos klaidingi. Ir trečia, visų kitų teiginių teisingumą ar klaidingumą lemia protokoliniai teiginiai, taigi visi kiti teiginiai yra patyrimo teiginiai, priklausantys empirinio mokslo sričiai. Šioms grupėms nepriklausantys teiginiai yra beprasmingi pseudoteiginiai.

Carnapas mano, kad „loginė analizė skelbia beprasmiškumo nuosprendį kiekvienam tariamam pažinimui, kuris nori siekti virš ar anapus patyrimo. Šis nuosprendis visų pirma skelbiamas kiekvienai spekuliatyviai metafizikai, kiekvienam tariamam pažinimui, kuris remiasi grynuoju mąstymu arba grynąja intuicija ir tikisi išsiversti be patyrimo pagalbos <...>. Nuosprendis skelbiamas ir visai vertybinei ir normatyvinei filosofijai, kiekvienai etikai ir estetikai kaip normatyvinei disciplinai <...>. „Geram“, „gražiam“ bei kitiems normatyviniuose moksluose vartojamiems predikatams empiriniai požymiai nurodomi arba nenurodomi. Pirmuoju atveju teiginys, apimantis tokį predikatą, tampa empiriniu sprendiniu apie faktus, o ne vertinimo teiginiu; antruoju atveju jis virsta pseudoteiginiu; teiginio, kuris išreiškia vertinimo teiginį, neįmanoma sudaryti“⁸. Būdama beprasmiškas, metafizika, loginio pozityvizmo šalininkų nuomone, niekaip negali daryti įtakos mokslo raidai.

⁸R. Carnapas, *Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu*, E. Nekrašas, *Filosofijos įvadas*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 182–185.

Prasmės ir demarkacijos kriterijaus vaidmenį loginiame pozityvizme atlieka verifikacijos kriterijus. Pagrįstai kyla klausimas, o koks yra jo statusas? Kadangi prasmės kriterijus yra takoskyros tarp mokslo ir pseudoteiginių priemonė, jis negali būti faktų teiginiu. Vadinasi, jis turėtų būti analitinis ir priklausyti logikos sričiai. Tačiau prasmės kriterijus nėra analitinis. Juk analitiniai teiginiai yra besąlygiškai teisingi (ar klaidingi), o prasmės kriterijus nustato prasmingų teiginių aibę, kuri patenkina tik specialias, empiristinės gnoseologijos keliamas sąlygas. Prasmės kriterijus nėra logikos ar matematikos dėsnis, o prasmingų teiginių aibė, kurios apimtį jis nurodo, nebūtinai turi būti nustatoma šio kriterijaus nurodytu būdu.

Kaip teigia E.Nekrašas, Carnapas mano, kad „prasmės kriterijus yra ne teiginys tikrąja to žodžio prasme, o tik pasiūlymas. Empiristinis prasmės kriterijus, svarstomas kaip pasiūlymas, nepatenka į savo paties jurisdikcijos sferą ir jo neliečia analitinių ir sintetinių teiginių dichotomijos principas. Kriterijus gali būti pateisinamas tik pragmatiškai: jis turi atitikti mokslinę praktiką“⁹. Tačiau prasmės kriterijui pripažinus tik pragmatinę reikšmę, beprasmiškumo nuosprendis metafizikai virsta veikiau susitarimo ar asmeninės nuomonės dalyku, o ne logine būtinybe.

Remdamasis pradine prielaida, kad mokslas ir metafizika yra skirtingos pažinimo sritys ir kad bent jau mokslas gali būti vienaprasmiškai apibrėžtas, mokslo ir metafizikos demarkacijos kriterijaus ieško kitas žymus pažinimo empiristinės tradicijos šalininkas K.R.Popperis. Kitaip negu R.Carnapas, Popperis atskiria prasmės ir demarkacijos problemas. Loginio pozityvizmo atstovams sąvoka „beprasmiškas“ buvo tapati sąvokai „neempirinis“, o Popperis iš viso atsisako svarstyti prasmės problemą kaip bergždžią. Jį domina tik demarkacijos problema.

Popperis puikiai supranta, kad demarkacijos kriterijus, kitaip negu prasmės kriterijus, nesiekia vertinti tiriamųjų teiginių kaip vertingų (turinčių prasmę) ir beverčių (neprasmingų). Popperis sako; „Aš nekeliu tikslo nuneigti metafiziką. Veikiau aš norėčiau suformuluoti priimtina empirinio mokslo specifikaciją ir apibrėžti „empirinio mokslo“ bei „metafizikos“ sąvokas taip, jog mes galėtume kiekvienai teiginių sistemai nurodyti, ar ji yra iš empirinių mokslų srities, ar ne. Todėl manąjį demarkacijos kriterijų reiktų analizuoti kaip konvenciją, arba susitarimo išraišką“¹⁰. Susitarus, kad sąvoka „empirinis mokslas“ yra tapati sąvokai „metafizika kaip neempirinis mokslas“, toliau ši konvencija turi būti tikslinama, anot Popperio, logikos priemonėmis. Reikia pasakyti, kad tokia konvencija metafizikos statusą nurodo neigiama prasme, todėl negali jo apibrėžti. Tiesa, šis kriterijus iš dalies leidžia atskirti empirinį mokslą nuo

⁹ E. Nekrašas, *Loginis empirizmas ir mokslo metodologija*, Vilnius: Mintis, 1979, p. 34.

¹⁰ K.P.Поппер, *Логика и рост научного знания*, Москва: Прогресс, 1983, p. 36.

to, kas nėra empirinis mokslas, bet ne daugiau. Tačiau tai, kas nėra empirinis mokslas, nebūtinai yra metafizika. Toks kriterijus niekaip negali padėti ištirti mokslo ir metafizikos sąveikos.

Demarkacijos kriterijumi Popperis siūlo laikyti teorinės sistemos falsifikabilumą. Tokio kriterijaus adekvatumą Popperis grindžia dviem prielaidomis. Pirmą, teorinio teiginio neįmanoma iki galo verifikuoti, nes jo loginių išvadų klasė yra begalinė. Taigi reikia pasirinkti kriterijų, kuris nenuneigtų tokių teiginių. Antra, teorinė sistema yra empirinė arba mokslinė tik tada, kai ją galima patikrinti. Todėl teorinės sistemos demarkacijos kriterijus gali būti jos falsifikabilumas, o ne verifikabilumas.

Falsifikabilumą Popperis supranta kaip principinę universaliojo teiginio (teorijos) nuneigimo galimybę. Pasak Popperio, teorija bus mokslinė ir empirinė tik tada, kai iš jos, kaip universaliojo teiginio, specialiomis prielaidomis bus galima dedukuoti singuliariusius teiginius, kuriuos bus įmanoma patikrinti ir, jei nepasitvirtintų bent vienas empirinis teorijos numatymas, teorijos būtų galima atsisakyti, atmesti ją kaip klaidingą. Mokslinės teorijos loginė struktūra turi būti tokia, kad jos išvadų klaidingumas verstų tarti, jog klaidinga yra ir prielaida. Tokia teorija, Popperio nuomone, bus mokslinė, empirinė ir nemetafizinė. O iš principo nuneigiama teorija, pavyzdžiui, astrologija, nėra nei mokslinė, nei empirinė net ir tada, kai ji kalba apie faktus.

Suformulavęs empiristinį demarkacijos kriterijų, Popperis atskiria metafiziką nuo mokslo (tiksliau – empirinį mokslą nuo to, kas nėra empirinis mokslas ir, beje, nebūtinai yra metafizika), tardamas, kad iš metafizinės teorijos negalima gauti empiriškai patikrinamų išvadų, o mokslinės teorijos turinys yra tik empirinis. Vargu ar su tuo galima sutikti. Juk mokslinė teorija, be faktinio turinio, remiasi ir konceptualiomis prielaidomis, reikšmingomis pažinimui. Pavyzdžiui, Newtono teorijoje tokios prielaidos buvo erdvės ir laiko įvaizdis, jėgos, impulso sąvokos, bendrojoje reliatyvumo teorijoje – erdvės ir laiko kontinuumas, judėjimo reliatyvumo visuotinumai ir pan. Konceptualiosios prielaidos ir įvaizdžiai yra esminiai kuriant teorinius tikrovės modelius. Be to, vargu ar pagrįsta tvirtinti, kad iš konceptualių prielaidų neįmanoma išvesti jokių empiriškai patikrinamų išvadų.

Taigi Popperio pasiūlytas demarkacijos kriterijus yra labai vienašališkas. Gal jis ir leidžia atpažinti empirinę mokslinę teoriją, bet metafizinei ar teologinei teorijai jis išvis nepritaikomas. Todėl popperišką demarkacijos kriterijų vertėtų laikyti ne mokslo atribojimo nuo metafizikos kriterijumi, o veikiausiai viena iš gamtos mokslui Popperio keliamų racionalumo normų. Mokslo ir metafizikos santykiui analizuoti jis paprasčiausiai nepritaikomas.

Ginčytinos ne tik aptartosios empiristinės mokslo filosofijos nuostatos – ne tik verifikacijos ir prasmės ar demarkacijos kriterijai yra logiškai ydingai formuluojami, ginčytinos ir kitos empiristinės mokslo filosofinės tradicijos prielaidos. Pabandydysime jas apibendrinti keletu tezių. Pirmiausia pateiksime ontologines tezes.

1. Visi teiginiai yra arba analitiniai, arba sintetiniai. Analitiniai teiginiai yra teisingi (arba klaidingi) dėl savo formos ir neperteikia informacijos apie tikrovę (yra neturiningi). Visi sintetiniai teiginiai yra patyrimo teiginiai. Kiekvienas universalus teiginys moksle yra turiningas, jei gali būti susietas su teiginiais apie faktus, t.y. patyrimo teiginiais. Mokslo teiginių prasmė yra jų empirinė prasmė.

2. Konceptualiosios problemos moksle egzistuoja tik kaip konceptualios painiavos, kurios arba išnyksta, arba redukuojamos į teiginius apie faktus.

3. Mokslas yra autonomiškas. Mokslas neturi nieko bendra nei su metafizika, nei su teologija. Autonomiškas mokslas pats suformuluoja savo principus. Socialiniai veiksniai, turintys reikšmės mokslo raidos dinamikai, yra išoriniai veiksniai, niekaip nesusiję su mokslo turiniu ir nepriklauso racionalios (ar loginės) mokslo analizės sričiai (nors patys gali būti racionaliai aiškinami).

Be šių tezių, tradicinė mokslo filosofija remiasi ir aksiologinėmis tezėmis.

4. D. Hume'o tezė. Iš jokio deskriptyvinio teiginio (aprašančio faktus) neišplaukia joks vertybinis teiginys. Kadangi mokslo turinį sudaro sintetiniai patyrimo teiginiai, tai moksle nėra jokių vertybinių teiginių. Todėl mokslas yra vertybiškai neutralus.

5. Vertybinių teiginių dichotomijos tezė, tvirtinimas, kad vertybiniai teiginiai yra dvejojo pobūdžio. Pirma, egzistuoja sąlygiški (hipotetiniai) vertinimai. Šiuos vertinimus nulemia teorijai keliami tikslai. Pavyzdžiui, jei mokslo tikslu laikoma tiesa, tai geresnė yra ta teorija, kuri yra artimesnė tiesai. Tokie tikslai gali būti teorijos loginis paprastumas, teorijos empirinis patvirtinamumas, informatyvumas, tinkamumas naujoms technologijoms kurti. Antrajai grupei priklauso besąlygiški (kategoriniai) vertinimai. Tai savaiminės vertybės, nesusijusios su konkrečiu tikslu. „Paskaitoje apie etiką“¹¹ Wittgensteinas tokiu pavyzdžiu parodo besąlygiškų ir sąlygiškų vertinimų skirtingumą. Tarkime, stebėdamas, kaip žaidžiate tenisą, jūsų draugas pareiškia, kad esate blogas žaidėjas. Visai nesikrimsdamas, jūs galite atsakyti, kad nieko čia baisaus, jūs ir nenorite gerai žaisti, nes jums žaidimas yra tik pramoga. Toks atsakymas turėtų patenkinti

¹¹ L. Wittgenstein, The Lecture on Ethic, *The Philosophical Review*, vol. 74, 1965, p. 3–11.

draugą. Tačiau jei jums jis pasakytų, kad esate blogas žmogus, o jūs atrežtumėte, kad ir nenorite būti geras, padėtis būtų jau kitokia. Būti geru žmogumi yra privalu, tai absoliuti, besąlygiška vertybė. Besąlygiškų vertinimų grupei priklauso pirmiausia moraliniai vertinimai, be to, ir dar kai kurie metafiziniai bei teologiniai vertinimai. Remdamasis besąlygiškų ir sąlygiškų vertybių skirtingumu, Wittgensteinas suformuluoja tezę, kad etiniai teiginiai yra neišreiškiami.

6. Etinių vertinimų neišreiškiamumo tezė (Wittgensteino etinė tezė). Sąlygiškus vertinimus išreiškiantys sakiniai gali būti redukuoti į teiginius apie faktus ir yra prasmingi¹². O besąlygiški vertinimai (etinės vertybės, aksiologiškai grindžiamos vertybės ir pan.) negali būti redukuoti į teiginius apie faktus ir išvis nėra išreiškiami. Jie tik rodo save, bet negali būti išreikšti prasmingu teiginiu ar priklausyti prasmingai teorijai.

6a. Iš Wittgensteino tezės išplaukia išvada, kad mokslo filosofijai priimtinos tik kognityvinės vertybės, o etinės vertybės yra bereikšmės. Mokslo filosofija yra įmanoma tik kaip mokslo logika, bet ne kaip mokslo metafizika. Čia remiamasi bendra nominalistine nuostata, kad metafizika išvis yra neįmanoma kaip prasminga teorija.

6b. Dar viena išvada, išplaukianti iš Wittgensteino tezės, yra ta, kad egzistuoja vienintelio pobūdžio racionalumas, eksplikuojamas atliekant loginę analizę.

Visos nurodytos tezės, mūsų galva, yra klaidingos arba mažų mažiausiai ginčytinos.

Pirmiausia, ginčytina yra prielaida dėl mokslo autonomiškumo. Mokslo raidos istorinė analizė rodo, kad iki pat naujųjų laikų gamtotyra buvo sudėtinė bendrosios metafizikos dalis. Nuo Descarte'o ir Newtono laikų gamtos mokslas funkcionuoja kaip santykiškai savarankiška tyrimų sritis, savo ontologinius įvaizdžius perimdama tiek iš ankstesnių metafizinių sistemų, tiek pati juos kurdama. Tiems įvaizdžiams formuoti lemiamą reikšmę turėjo krikščioniška pasaulėžiūra. Jau ankstyvoji krikščioniškoji mintis, kaip nurodo J.Abele, žmogaus darbui pripažinusi garbingojo gėrio statusą, išdildė antikinių graikų intelektualinio aristokratizmo nuostata, supriešinusią teorinę veiklą ir fizinį darbą. Dėl to grynai

¹² Mokslo filosofijoje jie funkcionuoja kaip kognityvinės mokslo vertybės ir gali būti tiksliai suformuluoti, remiantis logine mokslo turinio analize. Čia vyrauja du požiūriai. Loginio pozityvizmo ir iš dalies kritinio racionalizmo atstovai mano, kad kognityvinės vertybės yra vien loginės prigimties. Istorinė mokslo filosofijos mokykla teigia, kad tos vertybės sąlygotos kultūrinių, socialinių, istorinių ir pan. veiksnių. Tai nulemia ir mokslo filosofijos objekto pasirinkimą. Pirmųjų nuomone, mokslo filosofija tiria mokslo turinį, o antrieji mano, kad mokslo istorija yra jų tyrimo objektas. Šiaip ar taip, abiejų pakraipų mokslo filosofijos atstovai sutaria, kad tik kognityvinės vertybės yra racionalumo teorijos principai ir jos, o ne etinės, teologinės ar metafizinės vertybės daro įtaką mokslo raidai.

spekuliatyvaus pobūdžio graikų gamtotyrinės teorijos galėjo būti susietos su technologiniais procesais, gamtos pertvarkymu ir įvaldymu. Tačiau krikščioniškai pasaulėžiūrai nėra būdingas instrumentinis, utilitarinis ar prekeiviškas požiūris į gamtinę tikrovę. Tiesa, o ne nauda yra tai, ko savo veikloje turi siekti mokslininkas.

Pasaulio, kaip laisvos Dievo valios kūrinio, idėja vertė peržiūrėti gamtotyros tikslus. Pagrindinė antikinės gamtotyros problema, kaip iš chaoso savaiminiu būdu ar prado veikimu atsiranda kosmosas (tvarka), išvis praranda prasmę. Genezės problemą pakeičia funkcinė problema – reikia tyrinėti ne tai, kaip pasaulis atsirado, o kaip jis funkcionuoja ir kokia jo sandara.

Krikščioniškosios pasaulėžiūros sąlygotą gamtotyros tikslų, metodų ir problemų transformaciją ryškiai pavyzdžiu parodo jau minėtas Jean Abele. „Kitaip, negu pagal Demokrito atomizmą, teigusį, jog visi pasaulyje vykstantys reiškiniai susideda iš nekintamų dalelių judėjimo, kuris vyksta nereguliuojamas jokių dėsnų, dalelėms susiliejančioms atsitiktiniu būdu, mechanizmas pasaulį suvokia remdamasis prielaida, kad yra protingas sumanytojas, kuris tarpusavyje suderino visas dalis ir nustatė visą judėjimą pagal numatytą tikslą. Mechanizmas <...> atmeta ir kitą doktriną, plačiai plitusių XVI ir XVII amžiuje, pasak kurios, pasaulis buvo gyvenamas dvasių ir okultinių jėgų, kurias žmogus galėjo kontroliuoti padedamas magijos“. Taigi kovota dviem frontais: „Viena vertus, prieš ateistinių materializmą, kita vertus, prieš vyravusį animizmą, kuris beodairiškai išdulkė Aristotelio gamtos koncepciją. Ši dvilypė kova sukūrė „teologinį mechanizmą“, kuris teigia, kad materialus pasaulis yra inteligibilus tik judėjimo dėsnų prasme ir šiuos dėsnius, išskirtus ir suformuluotus matematinio būdu, laiko kuriančios minties išraiška. Galima pasakyti, kad šios doktrinos laikėsi du įžymūs mokslininkai – Newtonas ir Kepleris, jos atgarsių galima išvystyti ir Einsteino kosminiame deizme“¹³. Metafizinės ir teologinės idėjos turėjo nemažą reikšmę gamtos mokslo atsiradimui ir formavimuisi¹⁴.

Abejotinas yra ir absoliutus teiginių skirstymas į analitinius formaliuosius ir sintetinius faktinius. Čia remiamasi empirinių faktų teorinio neutralumo prielaida. Tačiau mokslo turinio analizė rodo, kad faktai nėra teoriškai neutralūs. Taip skirstyti galima tik siejant su tam tikros pasaulėžiūrinės sistemos kontekstu.

Ginčytina ir Hume'o deskriptyvinių ir vertybinių teiginių skirtingumo tezė. Teiginiai apie faktus negali būti savavališkai atskirti nuo vertybinių teiginių. Teiginiai apie faktus gali slėpti vertinimus. Pavyzdžiui, ar

¹³ J. Abele, *Christianity and Science*, New York: Hawthorn Books Pub., 1961, p. 78.

¹⁴ Plačiau žr. A. Plėšnys, *Metafizikos reikšmė gamtos mokslų plėtrai*, Vilnius: Via Recta, 1999.

tikrai tą patį reiškia sąvoka „aš ištraukiau pinigus“, kai jie ištraukti iš savo piniginės ir kai iš svetimos? Tai fiksuoja ir veiksmažodį aprašantis žodynas. Šis skirtingumas vėlgi remiasi faktų absoliutaus nesąlygotumo prielaida ir negali būti savarankiškai pagrindžiama. Hume'o tezė yra išvada tam tikros metafizinės pozicijos, kad tiesa ir gėris tarpusavyje nėra susiję. Tikslindama tokią poziciją, ši tezė teigia, kad sąvokos, kuriomis aprašomi įvykiai, neturi etinio krūvio, arba jei ir turi, niekuo fakto nepapildo. Įdomu, kaip į tokius samprotavimus žiūrėtų, tarkim, teisėjas, nagrinėjantis kišenvagio bylą?

Kartais faktų vertybinio neutralumo tezė išplečiama dar labiau, nejučia priimant prielaidą, kad jei iš faktų neišplaukia vertinimai, tai ir iš vertybinių išraiškų neišplaukia jokie faktai. Tačiau tokia prielaida nėra logikos dėsnis. Kiekvienu atveju ją reiktų atskirai įrodinėti, o kaip universalus principas ji yra klaidinga.

Ginčytina yra ir Wittgensteino santykinių ir absoliučių vertinimų autonomiškumo prielaida. Vadinamosios absoliučios vertybės, kitaip negu mano Wittgensteinas, gali būti siejamos su teorijos tikslais ir kartu susipinti su santykinėmis vertybėmis. Tarpusavyje susipynusios vertybės negali būti mechaniškai suskirstytos į absoliučias ir santykinės.

Logika yra subordinuota platesnei teorijai – etinei ir ontologinei. Beje, tradicinėje metafizikoje (Aristotelio ir Tomo) logikos dėsniai sutampa su pagrindiniais būties dėsniais. Savo ruožtu metafizikai teologija yra reguliacinė ir formuojanti priežastis. Todėl vertinimų santykio problema nėra savarankiška. Adekvačiai ji gali būti analizuojama tik platesnio – teologinio ir metafizinio – konteksto atžvilgiu.

Europos krikščioniškoje kultūrinėje tradicijoje tai yra savaimė suprantamas dalykas. Nesunku pateikti ir pavyzdžių. Žmogaus veiklos reguliaciniai etalonai (paradigmos) kultūrinėje tradicijoje įtvirtinamos ir mitologijos ar pasakų situacijose. Vienas iš populiariausių tautosakos motyvų yra pasaka apie tris sūnus, kurie, susirgus tėvui, vyksta ieškoti sunkiai gaunamų vaistų – gyvojo vandens, stebuklingų obuolių ar pan. – iš tolimų vietų. Du protingi (bet niekada nesakoma, kad išmintingi) broliai elgiasi pagal siaurus loginius reikalavimus: pasirūpina efektyviausiomis transporto priemonėmis (gerais žirgais) ir siekia tikslo, ignoruodami situacijas, atrodo, tiesiogiai trukdančias pasiekti tikslą: sutikę elgetą, nykštuką ar miško žvėris, pakliuvusius į bėdą, atsisako jiems padėti, nes tai nukreiptų juos nuo siekiamo tikslo. Kitaip tariant, jie ignoruoja absoliučias vertybes, turinčias iš tikrųjų sąlygoti jų elgesį. O trečiasis, neprotingas brolis, nors ir gavęs neefektyvią transporto priemonę (kuiną), bet elgdamasis pagal etinių vertybių reikalavimus (padėdamas stokojančioms, nors tai, rodos, trukdytų siekti tikslo) galiausiai tikslą pasiekia.

Kita vertus, vertybinės nuostatos yra susijusios ir su racionalumo samprata. Racionali veikla remiasi ne vien loginėmis prielaidomis, bet ir platesnėmis vertybinėmis nuostatomis. Pateiktame pasakos pavyzdyje protingieji broliai vadovaujasi vienokiu, o neprotingasis brolis – kitokiu racionalumu. Taigi egzistuoja ne vienintelis racionalumas. Tuo nenorime pasakyti, kad, remiantis ta pačia logine teorija, galima sukurti nevienodas racionalumo sampratas (panašiai, kaip remiantis klasikiniais mechanikos įvaizdžiais galima sukurti skirtingas mechanikas – įprastinę Newtono, Hertzo ar Hamiltono ir pan.). Yra kitaip. Racionalumo samprata peržengia logikos ribas. Todėl neprotingojo brolio veika yra racionali, lygiai kaip racionali yra ir protingųjų brolių veikos. Racionalumo teorijos gali būti nebendramatės, nes gali skirtis jų vertybiniai pagrindai.

Todėl klaidinga yra ir empirizmo nuostata, kad loginė analizė yra vienintelis galimas mokslo tyrimo būdas. Nėra nei vienintelio racionalumo, nei universalus loginio tyrimo metodo. Loginis metodas yra pernelyg siauras, kad galėtų būti universalus pažinimo tyrimo metodas.

Be to, mokslo teorijų kūrėjas yra asmuo, o ne anoniminis pasaulinis grynasis protas. Kuriančiojo asmens mokslines idėjas sąlygoja visa jo pasaulėžiūra, neišskaidoma į moksliniam tyrimui reikšmingą loginį racionalumą ir bereikšmes kitas pažiūras. Asmens mokslinės veiklos racionalume etika, logika, filosofija, teologija ir pan. yra susipynusios į neišardomą vienį, kurį mokslininkas yra perėmęs kaip kultūrinį paveldą, praturtinęs savomis kūrybos išvalgomis ir susiejęs į darnią visumą. Ši pasaulėžiūros visuma kartu su mokslininko kūrybiškumu ir lemia jo darbų sėkmę.

Nepriimtina ir vitgenšteiniška absoliučius vertinimus turinčių išraiškų beprasmiškumo tezė. Norint ją pagrįsti, būtina reikėtų suformuluoti korektišką prasmės kriterijų. Tai ir mėgino padaryti loginio pozityvistinio šalininkai. Tačiau, kaip matėme, pozityvistinis prasmės kriterijus yra logiškai ydingas. Beje, pats Wittgensteinas savo „Loginiame filosofiniame traktate“ („Tractatus logico-philosophicus“) prasmės sąvoką vartoja dvejopai. Vienaip jis supranta prasmę, tardamas, kad „tik faktai gali išreikšti prasmę; vardų klasė to negali“ (3. 142) arba „prasmingas sakinyš kažką teigia, o jo įrodymas rodo, kad taip yra“ (6.1264), ir jau kitaip, kai sako, jog „pasaulio prasmė turi būti už pasaulio. Pasaulyje visa yra taip kaip yra, ir visa nutinka taip, kaip nutinka; jame nėra jokios vertės – o jeigu ji būtų, ji neturėtų jokios vertės. Jei yra vertė, turinti vertę, ji turi būti už visų nutikčių ir taip-būties (So-Sein). Nes visos nutiktys ir taip-būtis yra atsitiktinės. Kas daro tai neatsitiktinį, negali būti pasaulyje, nes kitaip tas būtų vėl atsitiktina. Tas turi būti už pasaulio“ (6.41)¹⁵.

¹⁵ L. Vitgenšteinas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1995.

Ne logika ir netgi ne etika ar metafizika leidžia pasiekti prasmės pagrindą, kuriuo, beje, jos remiasi. Wittgensteinas savotiškai teisingas, sakydamas, kad prasmės pagrindas yra už pasaulio. Iš tikrųjų prasmės pagrindo problema yra teologinė problema. Teologijos skirtumą nuo filosofijos bei specialiųjų mokslų lemia, matyt, tai, kad dieviškasis prasmės pagrindas apsireiškia ir yra patiriamas pats savaime. Todėl teologijos teiginiai negali būti įrodyti, remiantis tik grynuoju protu. Tikėjimas peržengia visas galimybes, kurias žmogus gauna savaime. Šia prasme tikėjimas yra Dievo dovana ir malonė¹⁶.

Tačiau kaip Dievo malonė susijusi su mūsų prigimtimi? – Kaip aiškina tomistinė filosofija, tiek malonės, tiek prigimties pagrindas yra tas pats – Dievas. Todėl malonė negali prieštarauti prigimčiai. Negana to, malonė tarsi išplečia prigimtį, leidžia suprasti tai, prieš ką prigimties tyrinėjimas atsiduria kaip prieš neperžengiamą ribą. Žmogaus prigimtyje glūdi egzistencijos įprasminimo, orientavimosi pasaulyje ir prigimties peržengimo (transcendentavimo) siekis, kurį įmanoma patenkinti tik Apreiškimo dėka. Todėl galima sakyti, kad malonė ištobulina ir formuoja prigimtį.

Be to, visa būtis yra gera kaip Dievo kūrinys ir verta tyrinėti. Žmogui skirta Žemę tvarkyti ir įvaldyti. Neoplatoninis ar manicheistinis požiūris į medžiagą kaip blogio šaltinį, yra nepriimtinas krikščioniškajai pasaulėžiūrai. Ir amžinojo gyvenimo pažadas skirtas ne tik žmogaus sielai, bet ir kūnui.

Tiriamas prieštaravimas tarp teologijos ir filosofijos bei mokslo gali atsirasti dėl kelių priežasčių. Grynasis protas gali nekritiškai bandyti peržengti tą ribą, prie kurios jis prieina, svarstydamas tikrovės ir savęs pagrindą, galutinę priežastį bei prasmę. Nei filosofija, nei mokslas negali atsakyti, ar pasaulis už savęs turi savo egzistavimo priežastį, ar žmogaus buvimas pasaulyje turi prasmę ir vertę ir pan. Tai jau teologijos kompetencijai priklausantys dalykai.

Kita vertus, gali klysti ir teologija, kai ji ima be pakankamo pagrindo svarstyti pasaulio struktūros ir funkcionavimo būdus. Kokį pasaulį Dievas sukūrė, aiškina ne teologija, o mokslas. Juk Dievas pasaulį kuria ne racionaliai būtinu būdu, o laisva valia. Ar Žemė sukasi aplink Saulę, ar Saulė aplink Žemę, nurodo ne teologija, o konkretus sukurtosios būties tyrimas.

Apibendrinami tai, kas pasakyta, galime tvirtinti, kad mokslas nėra autonomiška pažinimo sritis, o metafizinės ir teologinės idėjos, kaip rodo

¹⁶ Plačiau žr. Popiežius Jonas Paulius II, min. veik.

gamtos mokslo istorinė analizė, turėjo neabejotinos reikšmės gamtos mokslo atsiradimui ir plėtrai.

Faktai nėra vertybiškai neutralūs. Teiginiuose apie faktus gali slypėti vertinimai.

Absoliučios ir santykinės vertybės yra susijusios ir negali būti griežtai viena nuo kitos atskiriamos. Nepagrįsta yra absoliučių vertybių beprasmiškumo prielaida jau vien dėl to, kad neįmanoma suformuluoti logiškai korektiško prasmės kriterijaus. Prasmės pagrindo problema yra veikiau teologinė, o ne ontologinė.

Racionali veikla remiasi tiek loginėmis, tiek vertybinėmis nuostatomis. Įvairios racionalumo sampratos yra nebendramatės, nes gali skirtis jų vertybiniai pagrindai. Todėl loginė analizė yra per siaura, kad taptų universaliu pažinimo metodu. Racionalumo samprata, tiesa, reikalauja detalesnių tyrimų, kurie, deja, peržengia šio straipsnio ribas.

Mokslines idėjas sąlygoja visa tyrinėtojo pasaulėžiūra, neišskaidoma į moksliniam tyrimui reikšmingą loginį racionalumą ir bereikšmes likusias pažiūras. Racionaliame mąstyme etika, logika, filosofija ir teologija yra susipynusios į darnią visumą. Pagrindas tai vienovei analizuoti gali būti tomistinė tikėjimo ir pažinimo santykio samprata.

Įteikta 2002 m. kovo mėn.

THE AUTONOMY OF SCIENCE AS A PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENCE, PHILOSOPHY, AND THEOLOGY

Summary

The harmony of knowledge and faith, attained in the philosophy of Thomas Aquinas, which has begun to be unraveled by the representatives of *via moderna*, and in the empirical philosophy of science, eventually becomes a demand for the autonomy of science and the offer to create a world outlook only on the basis of science. This is accompanied by the effort to substantiate the assumption that only science is sensible, while metaphysics and theology have no meaning. These claims are based on questionable assumptions, such as: all analytical propositions are formal non-informative propositions; all synthetic propositions are based on experience; the meaning of the propositions of science is only their empirical meaning; propositions about facts are theoretically neutral; no evaluative propositions can be derived from factual propositions; propositions expressing

relative (cognitive) values can be reduced to propositions about facts and are sensible; unconditional (absolute) ethical evaluations are nonsensical and can not be reduced into relative evaluations (cognitive values) or facts; science is autonomous and the philosophy of science is possible only as the logic of science and not as the metaphysics of science. Both logical and historical analysis of science reveals the lack of grounds in these preconditions.

Scientific ideas are determined by the complete world outlook of the investigator and can not be separated into a logically rational part important for scientific research, and the remaining meaningless parts. In rational thinking, ethics, logic, philosophy and theology are intertwined into a harmonious totality. A conceptual understanding of the relationship of Thomistic faith and knowledge can become the foundation for analyzing this totality.